

Aczél György: A kor, amelyben élünk

Ha a kor jellemzésére, amelyben élünk, kulcsmondatokat keresnénk, többek között ezeket találánk a könyvben: „A recept szerinti élet talán egyszerűbb lenne, csakhogy arra vagyunk ítélve, hogy a megoldásokat magunk találjuk meg, végigkínálódva esetleg zsákutcákat, hogy a szó marxista—leninista értelmében legyünk »teremtői történelmünknek«, hétköznapjainkban is”; vagy másutt: „... a szocializmus az egészséges elégedetlenség társadalma”.

Az a nyolc írás, ami Aczél György új könyvében található, jellegében és műfajában eltérő: tanulmány, interjú, felszólalás váltakozik benne. Van, amikor a konkrét tartalmat és a formai keretet a belső elhatározás szabja meg, máskor viszont a külső körülmények írják ezt elő. Az alkalom természetesen sok mindent meghatároz (például felszólalás az MPLA kongresszusán Angolában, vagy a francia és indiai újságíró kérdéseire adott válaszoknál), s nem lenne érdektelen azt sem elemezni, hogy Aczél György milyen felkészülten és a konkrét helyzethez igazodva szól ilyenkor. De még ennél is tanulságosabb nyomon követni, hogy akár a saját indíttatású, akár az alkalom szülte írásokban a lényegyet tekintve ugyanarról és ugyanúgy van szó: a mi társadalmunknak, mostani életünknek azokról az érdemi jegyeiről s tenni-valóiról, amelyeket az előbbi idézetek már jeleztek.

A könyv csaknem minden írásának az a középponti gondolata, hogy a most már tartósan kiegyensúlyozott, nyugodt építő munka, a zajos és látványos belső konfliktusok nélküli fejlődés, a mindennapok forradalmisága nem adhat menlevelet sem a „minden megy itt magától” önelégültségének, sem az egyik napról a másikra mindent megváltó nagy tettek hiányában az „úgysem lehet itt tenni semmit” lefegyverző tehetetlenségérzetének. Aczél György könyvének alapgondolata az, hogy e belső meg rázkódtatások nélküli — történelmünkben páratlan — időszak egyáltalán nem a szellemi és fizikai megnyugvás, s még kevésbé a mindenbe beletörődés és a tétlen szemlélődés ideje. Ellenkezőleg: ez a kor az anyagi és a szellemi erők különleges mozgósítását kívánja meg.

„És ne csak veszélyben légy serény, a béke vészesebb!” — idézi Aczél Vörösmartyt, majd így folytatja: „A békében nem szabad elkényelmesedni, ellenkezőleg, növelni kell az igényességet. Szellemi hősiességgel kell szembenézni azzal, hogy egyre nehezebb, egyre bonyolultabb, de egyre emberhez méltóbb feladatok megoldása vár ránk. Könnyebb volt, amikor azt hittük, hogy az összes megoldandó kérdést egy-egy rohammal elintézhjük. Ma már tudjuk — és jó, hogy tudjuk —, nincsen így.”

Dante az általános emberi tulajdonságok és magatartásmódok közül a közömböséget tartotta a legmegvetendőbbnek, az „örök emberi” mércéjével mérve is azokat minősítette a legsilányabbaknak, „kik közönyösen éltek”. Még arra sem érdemesítette őket, hogy a pokolban szenvedhessenek: „Az ég elűzte s itten kóborolnak, / mert őket a pokol is szégyenelte: / nem kellett sem égnék, sem pokolnak.” Aczél György könyve lépten-nyomon azt a meggyőződést erősíti, hogy ha a közönyösség mindenkor felelőtlen és vétek az emberiség és a haladás számára, akkor itt és most, a hetvenes évek Magyarorszában még nagyobb bűn, ahol a társadalom egyenesen igényli, mert nem nélkülözheti a teremtő életet s tőle elválaszthatatlanul az egészséges elégedetlenséget. Akik langyos állóvíznek és menetrendszerű unalomnak, szürkéségnek látják a mindennapok forradalmiságát s a nagy, nyíltszíni hőstettek korlátozott lehetőségeit kárhóztatják, éppen a lényegyet nem veszik észre: a kor, amelyben élünk, semmivel sem kívánja kevésbé a hősiességet, mint a régebbi idők. De ez a heroizmus szükségképpen másféle, mint a barikádharcoké. Aczél György nagyon találó kifejezésével élve „intellektuális heroizmus” ez, amely az újszerű, sokasodó és nehezen megfejthető kérdésekben megtalálja az eligazodást: „A munkásra, parasztra, értelmiségire, mindenkire vonatkozik az *intellektuális heroizmus* igénye, amivel szembenézünk a valósággal, amivel nem azt látjuk bele, amit szeretnénk már valóságnak

tudni, amivel meghódítjuk a valóságot." Nem könnyebb és nem kevesebb feladat ez, mint az egyetlen rohammal kivívható eredmény: „...a teremtő élet, amit ma a szocialista átalakulás új korszaka kíván, nehezebb, felnöttebb hozzáállást, keményebb vállalkozó kedvet igényel tőlünk”.

Lukács György *Új magyar líra* című, még 1909-ben írt cikkében idézi az egyik korabeli verseskötet mottóját (Kemény Simonét, akit a köztudat ma már csak Karinthy paródiáiból ismer), mint egy jellegzetes életérzés és életvitel frappáns megfogalmazását: „Miért dolgozzam, mikor kritizálhatok? Miért kritizáljak, mikor hallgathatok? És miért ne hallgassak?” Nos, Aczél György hallgatólagosan éppen ezzel az életfelfogással polemizál, a könnyebbik út ilyenfajta keresésével vitatkozik, s az efféle langyossággal és kicsinyes ügyeskedéssel szemben a felelős megszólalás és cselekvés ideálját — Ady elvét: „De vallani mindent: volt életem dolga”, s az „Én nem fogom be pörös számat. / A tudásnak teszek panaszt” József Attila-i magatartását — eszményíti.

A felelős megszólalás (és cselekvés) ideálját — mondtuk, ahol a hangsúly egyformán ott van mindkét szón. Kell a megszólalás, mert „a némák marxizmusa — nem marxizmus” — írja aforizmatikus tömörséggel Aczél György. S ráadásul felelős és építő szó kell, „mert a helyes marxista megoldásokat mindig újra meg újra kell kiküzdenni, hiszen nem vagyunk birtokában a bölcsék kövének, és senki sem gondolhatja, hogy álláspontja a tudás utolsó szava”.

A recept nélküli kor parancsa hatványozottan írja elő az állandó önkontroll szükségességét. Mindenekelőtt a párton belül, de többé-kevésbé mindenki számára, aki teremtő életet akar élni. Aczél György könyvének gondolatmenete számos helyen azt a Marx Károlyt juttatja eszünkbe, akinek egyik fő életelve, a „semmi sem idegen tőlem, ami emberi” mellett mindjárt ott volt ez a másik is: „Mindenben kételkedni kell.” S itt még a sorrend is fontos: az *emberi* után, annak érdekében jön a *kételkedés*. De ez az utóbbi is elmulaszthatatlan; a korszerű forradalmiságnak az állandó önkontroll, az előforduló hibáinkkal való szembenézés és a javítás, az önkorrekció képessége, a folytonos megújulási készség éppolyan szerves ismérve, mint az *emberit*, a minél emberibbet célzó meggyőződés, hit és munkálkodás. Ezt a korszerű — és ma különlegesen időszerű — forradalmiságot, ennek lényegét fogalmazza meg nagyon találóan Aczél György előbb már idézett formulája is: „... a szocializmus az egészséges elégedetlenség társadalma”.

Aczél György gondolatmenetéből magától értetődően következik, hogy itt nem csupán szemléleti kérdésről, hanem ennek gyakorlati megvalósulásáról is szó van. Ezt tételesen is kimondja, amikor azt hangsúlyozza, hogy „egyre inkább kell a felelős szocialista társadalmi öntevékenységet”. Vezetőknél és vezetetteknel egyaránt.

Azóta, tehát már könyvének megjelenése után tartott előadásában (*A szabadság rendjéért*. Kossuth, 1979) a felelősség kérdését egy újabb fontos gondolattal töltötte meg: a döntések elmulasztásáért vagy elhalasztásáért tartozó felelősséggel: „A felelősség meghatározásakor ma még gyakori, hogy csak a tettekkel és nem a tettnélküliséggel elkövetett hibákra figyelünk oda. Ez a középszerűségnek kedvez, azoknak, akik nem nyugtalanok, akik nem kockáztatnak, s így nem is követnek el hibákat sem.” Az intellektuális heroizmus és vele együtt a marxi értelemben vett meggyőződés-kételkedés joga és kötelessége ezért mindenkire érvényes, általános korparancs, nélküle a középszerűség uralkodik el a mindennapokban és a művészetben is.

Ez azt jelenti, hogy a művészetben is eljött a minőség következetes számonkérésének és érvényesítésének ideje. A kor, amelyben élünk, a művészeketől is fokozott intellektuális heroizmust igényel; itt is „a magasabb minőségi igények ideje érkezett el, amely nagyobb felelősséget követel mindenkitől”. A középszer, netán a tehetségtelenség önnön értékén felüli — egyáltalán nem ritka — érvényesülése nagyon izlésromboló lehet, azért írja nyomatékkal, többször is visszatérve erre a témára Aczél György, hogy „nem törődhetünk bele abba, hogy olyanok készítsenek szellemi táplálékot, művészeti alkotást, fogalmazzanak meg tudományos igazságokat, akiknek ehhez sem tehetségük, sem képzettségük, olykor még szorgalmuk sincs. Az irántuk tanúsított tapintat elvtelenség. Az eredmény pedig az, hogy összerosódnak a remek-

művek a közepesekkel, a közepesek a gyengékkel és a közölhetetlen szerzeményekkel. Ez a tapintat a gyenge »alkotók« iránt — tapintatlanság, visszaélés a közönséggel, a befogadókkal.”

Ez a minőségi kívánalom természetesen nem öncélú igény. Mint ahogy az anyagi javak gyarapítására való törekvés sem lehet önmagáért való cél. A marxi értelemben vett emberi gazdagsághoz, az emberi kiteljesedéshez mind a kettő elválaszthatatlanul hozzátartozik, mert „a szocialista társadalomban az *anyagi javak gyarapítása* nem egyetlen cél, nem önmagáért való cél, hanem *eszköze* a nép kulturális felemelkedésének, egyben az emberhez méltóbb, tartalmasabb, gazdagabb élet megteremtésének és a személyiség egyre sokoldalúbb kifejtésének”.

Kétségtelen, hogy ehhez az igazi gazdagsághoz még hosszú út vezet — de végül elvezet! —, és megnyugtató, hogy egy vezető politikus a célt is, és a hozzá vivő utakat, néha ösvények kanyarulatait is ilyen őszintén mondta el, mint ebben a könyvében Aczél György. Már említett legújabb előadásában az új gazdasági fejlemények alapján ismét felveti az emberi gazdagság két összefonódott tényezőjének, az anyagainak és a szelleminek a viszonyát, s a következőképpen foglal állást: „Hogyan értelmezzük a gazdasági-társadalmi alap és a kultúra viszonyát most, amikor a korábbinál lassúbb gazdasági növekedéssel, a nemzeti jövedelemnek az elmúlt években megszokottnál kisebb ütemű emelkedésével kell számolnunk? Ha ma a gazdasági munka áll a közélet tengelyében, hogyan hat ez a kulturális életre? Nem vezet-e a kulturális tudatot, életet formáló ideológiai munka szerepének csökkenéséhez, a kultúrafejlesztés lehetőségeinek szűküléséhez?” Aczél György ezekre az égető kérdésekre alapjában véve optimista választ ad. Bár neki lenne igaza! (Kossuth, 1979.)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Kemény G. Gábor: Kapcsolatok vonzásában

Kemény G. Gábornak, a nemzetiségtörténet sokoldalú kutatójának a közös könyvkiadás keretében megjelentetett kis kötete elsősorban a cseh—szlovák—magyar kapcsolatokról, közös múltunkról szóló tanulmányait adja közre.

A kötet első, s egyben legterjedelmesebb tanulmánya (A tárnák ébredése. — Esszé az 1525—1526. évi besztercebányai sztrájkjéről) történelmünk egyik legfordultatosabb, legtragikusabb időszakát idézi, s az esszé műfaji eszközeivel élve a történelmi alakok és események olyan eleven, képszerű megjelenítésével, hogy az egész téma úgy, ahogy van, egyenesen filmre kívánczok. Mohács évfordulója kapcsán ezekkel az évekkkel a felszabadulás óta éppen napjainkban foglalkoztak a legtöbbet, de éppen mert annyi minden felidézésre és újraátgondolásra érdemest rejteget ez a kor, az alapkérdések: az uralkodó osztályok országveszejtő politikájának, az 1514-es parasztháború, majd az egész ország tragikus elbukása okainak elemzése mellett homályban maradt a korabeli magyarországi bányáknak és proletariátusának ugyancsak ez időben zajló, s szintén tragikus végkimenetelű harca. Pedig a magyar királynék regáliáit képező alsó- és felső-magyarországi bányáknak rendkívül izgalmas a története. Ezzel összefüggésben a kor főszereplőit kevésbé ismert szerepkörükben is megismerhetjük, Werbőczyt például nemcsak mint a hatalomra törő köznemesi párt vezetőjét, de mint az 1525-ben kitört bányászsztrájk kegyetlen vérbetipróját is. Sok szó esik e kor egymással marakodó osztályainak felelősségéről, a feudális anarchiáról, kevesebb arról, amit e tanulmányból megtudhatunk, hogy hogyan rabolják és csempészik ki Európa első igazi nagytőkéséi, a magyarországi Thurzókkal szövetke-